

КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА У МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ ОПТИЦІ

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.11>

Олександр Олександрович АВДЕЄВ,
кандидат юридичних наук
(Харківській національній університет
внутрішніх справ, Харків)

ГЕНОЦИД ЯК НАЙТЯЖЧІЙ МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню проблемам притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення геноциду Українського народу в контексті збройної агресії російської федерації. Проведено розмежування геноциду із суміжними складами кримінальних правопорушень. Досліджено міжнародний досвід визначення та боротьби з цим критично небезпечним явищем. Визначено деякі новітні прояви геноцидальних практик, такі як урбіцид, ідентоцид, популіцид, загроза застосування ядерної зброї.

Ключові слова: геноцид, міжнародний злочин, злочин проти безпеки людства, кваліфікація, збройна агресія, війна.

Постановка проблеми. За своїм поняттям геноцидом є діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення.¹

Конституція України гарантує, що всі люди є рівними у своїй гідності та правах, мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.

шкіри, релігійних переконань, етнічного походження.¹

Основним та безпосереднім об'єктом злочину, зазначеного вище, є безпека існування етнічних, расових, національних та релігійних груп.

Геноцид як злочин має певні особливості щодо осіб - потерпілих від цього злочину. Такими особливостями є достатньо вичерпний перелік таких осіб, серед яких члени етнічної, національної, релігійної чи расової групи. Саме на таких осіб спрямовуються активні дії щодо їх знищення з боку винних осіб. Серед сучасних форм (певного зовнішнього виразу геноциду, та його виду) можна назвати антисемітизм, нетерпимість стосовно етнічної групи людей, расизм, ксенофобія, апартеїд тощо.²

Розкриваючи основні поняття тих чи інших груп (спільнот) людей, можна виокремити етнічну групу, релігійну, расову та національну.

Для етнічної групи характерним є певна єдність культури, звичаїв, духовності та побуту. Разом із тим, слід зазначити, що етнічній групі можуть не відповідати певні ознаки, притаманні національній групі (на кшталт євреїв, які досить довгий час не були пов'язані між собою спільним побутом тощо).

До основних характеристик національної групи (нації) можна віднести спільність територій, мови, також побуту і культури.

Для релігійних спільнот притаманним є у першу чергу спільність духовності та віросповідань, певних істот, яким така спільнота людей віддає певне вшанування.

Що ж стосується поняття та спільних ознак расової групи (раси), слід вказати, що єдиною і основною характеристикою є саме спільність зовнішнього вигляду по тій чи іншій ознаці (колір шкір, розріз очей тощо) які дозволяють відрізнити такі групи людей від інше лише за своїм зовнішнім виглядом, яким їх наділила природа.

Однак, слід вирізнити та виокремлювати вчинення певних зовні схожих на геноцид дій по відношенню до тих чи інших угруповань та спільнот людей, об'єднаних певними ознаками, вчинення яких пов'язане, наприклад, з протизаконною діяльністю, порушенням тих чи інших прав та свобод людей тощо. Такі дії зовні схожі на геноцид, однак не можуть містити у собі склад злочину, передбаченого геноцидом саме через ознаку протизаконності та протиправності діяння таких угруповань.

Розкриваючи об'єктивну сторону злочину геноциду та його форм вчинення, можна виокремити наступні:

- позбавлення життя осіб, які належать до тієї чи іншої групи за відповідною ознакою;
- заподіяння тілесних ушкоджень різної тяжкості;
- умисне запобігання дітонародженню та його скорочення;
- передача дітей із однієї групи суспільства в іншу, без їх волі;

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

² Важна К. А. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародної практики. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 4. С. 193–197.

- штучне створення життєвих умов та умов існування для тієї чи іншої групи населення, спрямованих на їх знищення;
- публічні заклики до вчинення всіх або окремих перелічених дій, а також виготовлення та/або розповсюдження матеріалів, що стимулюють до такого¹.

Характеризуючи суб'єкт та суб'єктивну сторону злочину геноциду, можна зазначити що для складу не має значення, чи належить злочинець до, наприклад, тієї нації чи групи людей, по відношенню до яких і вчиняється злочин. Також, це твердження є актуальним для групи потерпілих, по відношенню до яких вчиняється злочин. Для цього також не має значення, чи відносяться потерпілі до однієї і тієї ж групи, чи ні. Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єкт злочину геноциду - загальний.

Що стосується суб'єктивної сторони злочину геноциду, то можна зазначити, що він може бути вчинений тільки із прямим умислом. Найважливішою ознакою суб'єктивної сторони є спеціальна мета вчинення злочину - знищення (повне або часткове) та/або скорочення чисельності будь-якої групи людей (нації, раси, релігійної групи тощо).

Саме це і відрізняє за ознаками будь-які інші дискримінаційні дії, які спрямовані на те чи інше обмеження прав та свобод людей, які не пов'язані з їх знищенням (на кшталт обмеження підприємницької діяльності, права на освіту тощо), від ознак скоєння геноциду як такого, що характеризується обов'язковою метою повного або часткового знищення групи людей за тією чи іншою ознакою. У такому випадку такі дії кваліфікувались би за ст. 161 Кримінального кодексу України. Однак, серед цього є певна форма, яка має у собі виключення, а саме форма вчинення геноциду - виготовлення матеріалів із відповідними закликами до скоєння геноциду. Для такої форми притаманне саме подальша мета у розповсюдженні таких матеріалів (після їх виготовлення).

Слід зауважити, що геноцид визнається міжнародним злочином через надвисоку ступінь суспільної небезпечності, якою такий злочин характеризується. Окрім того, Конвенцією ООН про незастосування строку давності до воєнних злочинів та злочинів проти людства від 26 листопада 1968 року зазначається, що до злочинів на кшталт геноциду (злочини проти людства) строки давності за притягнення до кримінально-правової відповідальності не застосовуються. Зазначене є однією з основних особливостей притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення такого злочину як геноцид, та в черговий раз підкреслює рівень та ступінь суспільної небезпеки такого злочину. Відсутність строків давності за скоєння геноциду зумовлює наявність у службових та посадових осіб, які розслідують такі злочини, не тільки правових та оперативно-технічних знань щодо здійснення розслідування, а й високого рівня загальної освіти, готовності вивчати і досліджувати історичні події,

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. С. 1336.

виявляти та знаходити винних осіб¹.

Окрім того, слід зазначити, що стаття 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього визначає вичерпний перелік діянь, які підпадають під ознаки геноциду, який складається з п'яти загальних пунктів, однак, на мій погляд, з метою досягнення справедливого та ефективного міжнародного судочинства та міжнародно-правової відповідальності, уникнення подвійного трактування та подвійних стандартів, міжнародне суспільство має якомога детальніше та чіткіше визначити та закріпити у відповідних міжнародних нормативно-правових актах як саме вчиняється геноцид, за допомогою яких засобів та якими способами, які інструменти та механізми є необхідними для вчинення геноциду в реаліях сучасного життя та рівня розвитку технологій, а також визначити (оновити та деталізувати) суб'єктів такого злочину.²

Варто погодитись із тими дослідниками, які вважають, що складовими геноцидальних практик російської федерації проти Українського народу є:

1. Популіцид – фізичне знищення українців, тих хто не готовий відмовлятися від власної української ідентичності. Проявами популіциду є масові вбивства цивільного населення в рамках політики держави-агресора.

2. Ідентоцид – стирання національно-культурної ідентичності Українського народу. Проявляється через: а) систематичне, планомірне впровадження стандартів освіти російської федерації в українських закладах освіти на тимчасово окупованих територіях; б) заборону використання української мови та україномовних книг, знищення таких книг, невідкладне запровадження освіти російською мовою та з російським ідеологічним спрямуванням³; в) широку політичну пропаганду, політичні переслідування на тимчасово окупованих територіях; г) практику незаконного позбавлення волі, переміщення громадян України, особливо дітей, на територію рф (за даними Обсерваторії конфліктів та Єльської лабораторії гуманітарних досліджень кількість таких дітей сягає більш ніж 6 тисяч⁴),

3. Урбіцид – знищення міст як соціокультурних просторів, осередків виробничих, побутових, культурних відносин. Руйнування міст у перебігу збройних конфліктів чинить значний деструктивний вплив на атаковану спільноту, яка вважає місто своїм. Це унеможливорює або істотно ускладнює відтворення спільноти, підважує сталість її існування⁵. Наочною є ситуація

¹ Радомська Д. І. Відповідальність за геноцид в міжнародному кримінальному праві : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 12.00.08. К., 2020. С.4.

² Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція. Документ ООН, прийнятий від 14.12.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text.

³ Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» : постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>.

⁴ Russia's Systematic Program for the Re-education & Adoption of Ukraine's Children : Report / Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health ; Conflict Observatory with the support of the Bureau of Conflict and Stabilization Operations, United States Department of State. 2023. 14 February. URL : <https://hub.conflictobservatory.org/portal/apps/sites/#/home/pages/children-camps-1>.

⁵ Михайлова О. Урбіцид – стратегія російських окупантів в російсько-українській війні /

урбіциду на прикладі Харкова, коли руйнації піддаються не лише споруди, інфраструктура, а вища школа як така, мистецькі мережі, творчі спільноти, виробничі об'єднання, цілі комунікативні системи, засобами яких формувалася та відтворювалася та сама українська ідентичність. Немає жодних сумнівів у тому, що урбіцид як цілеспрямоване знищення міст є елементом політики геноциду російської федерації проти Українського народу¹.

Окремо слід звернути увагу на той факт, що у зв'язку із тим, що геноцид є міжнародним злочином, він практично не може мати місце без сприяння або прямої участі владних держаних структур та посадових осіб держави найвищого рівня. Тобто, цей злочин, як правило, вчиняється за прямої або опосередкованої участі держави, яка, у свою чергу, має монополію на застосування мілітаризованої (військової) сили та може мати непрацюючу систему стримування та протидії (яка працює у Сполучених Штатах Америки), або ж влада у такій державі може бути узурпована у руках невеликої кількості людей. Усе вказане може значно ускладнити процес виявлення, розслідування, пошуку винних та збирання доказової бази щодо скоєних злочинів геноциду².

Висновки. Геноцид, як злочин, є одним з найтяжчих міжнародних злочинів та потребує більш детального визначення у відповідних міжнародно-правових актах згідно з потребами часу, які включають у себе розвиток технологій, біоінженерії, зброї масового ураження тощо. Окрім того достатньо великою проблемою у розслідуванні злочинів геноциду є причетність органів влади та службових осіб найвищого рівня у державі до вчинення таких злочинів, оскільки зі сторони злочинця знаходиться ціла держава, яка має у своєму розпорядженні різного роду потужності (військова сила, підконтрольні правоохоронні органи та органи судової влади тощо), що може значно ускладнити процес збирання доказів та встановлення реальних осіб злочинців³.

Такий злочин як геноцид у будь-якому випадку викликатиме значний суспільний резонанс, а тому притягнення винних до відповідальності є важливим кроком на шляху до збереження пам'яті постраждалих від геноциду, а також щодо запобігання його вчиненню у майбутньому.

На теренах України у 2022 році сталася повномасштабна військова, збройна агресія Російської Федерації проти України та українців. На мій погляд, дії, які відбувались та досі відбуваються на території України можна

Національний інститут стратегічних досліджень. Коментарі експертів. 06.10.2022 р. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/urbitsyd-stratehiya-rosiyskykh-okupantiv-v-rosiysko-ukrayinskiy-viyuni>.

¹ Сокурєнко В. В. Війна росії проти України – геноцид Українського народу // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т Авустр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 12–13.

² Герасименко М. М. Деякі аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення геноциду. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1. С. 130–136.

³ Герасименко М. М. Особливості розслідування геноциду. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 399–401.

називати геноцидом Українського народу через цілеспрямовані вбивства людей, які об'єднані спільною територією та які є однією нацією. Однією із найбільших проблем у кваліфікації злочинів геноциду, які були вчинені на території України окупантами, є, насамперед, труднощі у збирання та акумулюванні доказової бази, речових доказів, оскільки після проведення жорстких бойових дій, нанесення збитків важкою зброєю, багато доказів втрачаються.

Окрім того, іншою, не менш важливою проблемою притягнення винних осіб до відповідальності за злочини, вчинені на території України з лютого 2022 року, є залишення території України тими злочинцями, які скоювали акти жорсткого вбивства над українцями за їх національну приналежність. Країна агресор, напевно, не буде видавати своїх громадян, які будуть притягуватись в Україні до кримінальної відповідальності за вчинені ними злочини.

Тож ці дві проблеми є одними з найактуальніших у питанні притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення геноциду на території України під час збройної агресії російської федерації. До того ж, залишаються проблемні питання засудження винних осіб вищого командування держави-агресора, які безпосередньо віддавали ті чи інші накази на знищення людей, але це також пов'язано із складнощами видання таких злочинців Україні для правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>.

2. Russia's Systematic Program for the Re-education & Adoption of Ukraine's Children : Report / Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health ; Conflict Observatory with the support of the Bureau of Conflict and Stabilization Operations, United States Department of State. 2023. 14 February. URL : <https://hub.conflictobservatory.org/portal/apps/sites/#/home/pages/children-camps-1>.

3. Михайлова О. Урбіцид – стратегія російських окупантів в російсько-українській війні / Національний інститут стратегічних досліджень. Коментарі експертів. 06.10.2022 р. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/urbitsyd-stratehiya-rosiyskykh-okupativ-v-rosiysko-ukrayinskiy-viyni>.

4. Сокурєнко В. В. Війна росії проти України – геноцид Українського народу // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т Авнутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 11–13.

5. Герасименко М. М. Деякі аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення геноциду. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1. С. 130–136.

6. Герасименко М. М. Особливості розслідування геноциду. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 399–401.

7. Радомська Д. І. Відповідальність за геноцид в міжнародному кримінальному праві: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 12.00.08. К., 2020. 18 с.

8. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Конвенція. Документ ООН, прийнятий від 14.12.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. С. 1382.

10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.

11. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

12. Важна К. А. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародної практики. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 4. С. 193–197.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2023

Oleksandr O. AVDIEIEV,

Phd in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

GENOCIDE AS THE MOST SERIOUS INTERNATIONAL CRIME IN THE CONTEXT OF THE ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

The article is devoted to the study of the problems of bringing guilty persons to criminal responsibility for committing the genocide of the Ukrainian people in the context of the armed aggression of the Russian Federation. Genocide has been distinguished from related criminal offences. The international experience of identifying and combating this critically dangerous phenomenon was studied. Some of the latest manifestations of genocidal practices are identified, such as urbicide, identocide, populicide, the threat of using nuclear weapons.

Key words: *genocide, international crime, crime against human security, qualification, armed aggression, war.*